

ADABIYOT O‘QITISHDA FANLARARO INTEGRATSIYADAN FOYDALANISH

Mahmado‘stov Abdulla

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining Toshkent filiali

“O‘zbek tilining sohada qo‘llanishi” fani o‘qituvchisi

abdullamahmadustov@gmail.com

Annotatsiya. Har bir adabiyot darslari betakror bo‘lishi va o‘quvchilarning tuyg‘ulariga ta’sir qilgani holda tasavvur va tafakkurini kengaytirishi lozim. Shuning uchun adabiyot o‘qitishda integratsiyadan foydalanishning nazariy qirralari haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: integratsiya, fanlararo aloqa, integratsiya turlari, integrativ dars, adabiyot, ona tili, tarix, musiqa.

Adabiyot fani murakkab va ko‘p tarmoqli o‘quv yo‘nalishi bo‘lib, o‘quvchilarni hayot bilan tanishtiradi. Ulardagi atrof-muhit va inson xarakterining murakkabligini tushunish qobiliyatini, vatanga, ona yurtga sadoqatli bo‘lish tuyg‘usini takomillashtiradi. Olam haqidagi tasavvur va tafakkurini o‘stiradi.

Integratsiya – differentsiatsiyaning aksi bo‘lib, unga teskari bo‘lgan jarayondir. Uni quyidagi yo‘nalishlarda tatbiq etish maqsadga muvofiq: a) o‘quv predmetlari va fanlar doirasidagi mazmuni integratsiyalab o‘rganish; b) turli o‘quv predmetlaridan tahsil beruvchi shaxslarning faoliyatlarini integratsiyalash; v) ta’lim-tarbiya ishini tashkil etish shakllari yoki o‘quv kunini integratsiyalash.

Integratsiya tafakkur o‘stirish uchun imkoniyat, sharoit yaratib beradi. Integratsiya - o‘quvchi bilan individual ishlash va uni faollashtirishning muhim vositasi. Fanlararo aloqani darslarda tashkil qilish natijasida o‘quv fanlarining soni kamayib, samarasi puxta bo‘ladi, tahsil oluvchilarni mustaqil ishlashga jalb etish oson kechadi.

Integrativ darslarni tashkil qilish orqali munozara qildirish, fantaziya qila olishga o‘rgatish, guruhlararo musobaqa, savol-javoblar tashkil qilish ham mumkin.

Bunday zamonaviy dars turlarini qo‘llashdan asosiy maqsad o‘quv jarayonida tinglovchilar faoliyatini doimiylashtirish, o‘quv materialini o‘zlashtirishning yuqori darajasiga erishishdan iborat. Ana shunday texnologiya o‘quvchilarda dunyoni o‘zgacha tasavvur qilishga o‘rgatadi. Amaliyotni hayot bilan bog‘lashga, nazariy

qoidalarni soʻzma-soʻz yodlamaslikka, yaʼni sxolostikadan qochishga majbur qiladi. Shaxs va jamiyat uygʻunligini anglashga, fikrlar rang-barangligiga erishishga, nostandart tafakkur qilishga, shuningdek, oʻz-oʻzini rivojlantirish yoʻllarini tushunishga imkon yaratadi.

Tadqiqotchi B.S.Abdullayeva fanlararo aloqadorlikni quyidagi turlarga ajratadi: 1) mazmunli; 2) operatsion; 3) metodik; 4) tashkiliy. Integratsiya Farididdin Attorning quyidagi fikrlariga hamohangdir: bu roʻyi zaminda mayda narsaning oʻzi yoʻq, hamma narsa bir-biriga bogʻliq va bir-birini toʻldiradi. Dars faqat taʼlimiy boʻlib qolmasdan, oʻquvchilarni insonparvarlik jihatlarini tarbiyalashga qaratilgan boʻlishi kerak. Adabiyot murakkab va koʻp qirrali oʻquv fanidir. U oʻquvchilarni hayot bilan tanishtiradi, ularda atrof-muhit va inson xarakterining murakkabligini tushunish qobiliyatini, Vatanga, xalqiga sadoqatli boʻlish tuygʻusini rivojlantiradi.

Adabiyot darslarida tanishilgan nazariy tushuncha va maʼlumotlardan integratsiyalash asosida foydalangan holda badiiy matnning til xususiyatlarini oʻrganish mazmuni yaxlit bir mexanizmni tashkil etishi kerak. Bu mexanizm birinchi navbatda taʼlim maqsadlariga mos ravishda tanlanadigan bilimlarni oʻrgatish, ularni koʻnikma va malakalarga aylantirish uchun xizmat qiladigan ish turlari izchilligi yordamida taʼminlanishi zarur.

Adabiyot darslarini milliy istiqlol gʻoyasi, odobnoma, shuningdek, rasm, chizmachilik fanlari bilan bogʻlab oʻqitish uchun modulli dars texnologiyalariga amal qilmoq joizdir. Chunki bunday darslar oʻquvchilarni ijod sari intilishga va mustaqil fikrlashga oʻrgatadi.

Oʻqituvchining ijodkorligi shundaki, ular fan uchun maʼlum, ammo oʻquvchi bilmaydigan tomonlarni, avvalo, oʻzi tashkillashtiradi va oʻquvchilarini ham shunga undaydi. Modomiki, shunday ekan, adabiyot oʻquvchilarida tafakkur oʻstirish uchun modul darslarini tashkil qilish orqali integratsiyani amalga oshirish samarali usul ekani anglashiladi.

Integratsiya goʻyoki bilim berishda zarur emasga oʻxshaydi, biroq u insonning dunyoni kengroq tushunishi uchun bir yoʻl boʻlib, u orqali oʻquvchilar dunyoqarashi kengayadi: til, sanʼat, tarix, musiqa, odobnoma va adabiyotning qonuniyatlarini chuqur anglaydi, aloqadorlikni bilib oladi. Oʻquvchilarni ijod qilishga oʻrgatish, izlanishga yoʻnaltirish, tasavvur va fantaziyani hosil qilish, oʻqitishning zamonaviy usullariga kiradi. Adabiyot fanidan berilgan sheʼrlarni til oʻqitish darslari orqali takomillashtirish mumkin. Biz adabiyot darslarini integratsiya asosida qanday olib borish kerakligi yuzasidan fikr-mulohazalarimiz bilan oʻrtoqlashga harakat qilamiz. Integratsiyali darslarni tashkil qilish uchun oʻqituvchi darsga tayyorgarlik koʻrishda oʻquvchilar faolligini oshirish yoʻllarini, mavzuni oʻtish metodlarini, mashgʻulot jarayonida

foydalanish lozim bo'lgan vositalarni aniqlab oladi. Bu ishlarni amalga oshirishda mavzuga oid izchil talablar qo'yilishi kerak. Buning uchun o'qituvchi darsning kengaytirilgan rejasini tuzib, shu reja asosida ish olib boradi. O'quvchilar mustaqil fikrlash orqali individual ravishda izlanadilar, natijada tafakkur qobiliyatlari rivojlanadi.

Metodikachi olimlardan B.Ziyomuhammadov va Sh.Abdullayevalar o'quv jarayoni texnologiyasi alohida olingan bitta darsga, bitta mavzuga yoki o'quv predmetining bir qismiga, butun o'quv predmetiga tuzib chiqilishi lozimligini ta'kidlab, uning 5 ta asosiy tamoyili borligini ko'rsatishadi.

Birinchisi - muayyan dars, mavzu, qism, o'quv predmetidan kutilgan asosiy maqsadni shakllantirib olish; ikkinchisi - darsni yoki o'quv predmetini modullarga ajratib, har bir moduldan kutilgan maqsad va modullar ichida hal qilinishi lozim bo'lgan masalalar tizimini aniqlab olish; uchinchisi - modul ichida test savollarini tuzib chiqish; to'rtinchisi - maqsadlarga yetish usullarini aniqlash, beshinchisi - bir butunlik tamoyiliga asoslanib, dars qismlari orasidagi zaruriy bog'liqliklar va fanlararo aloqalarga alohida e'tibor qaratish hisoblanadi¹.

Ta'lim samaradorligini oshirish uchun integratsiya holatidagi dastur va darsliklar yaratilishi lozim. Pedagog U.Musayev integratsiyaning quyidagicha turli darajalarini taklif etadi².

Mavzularni ketma-ket taqdim etish asosidagi integratsiya; bunda o'quv materiallarini bayon qilishda konsentrizm prinsipiga amal qilinadi, ya'ni oldingi o'quv-materiali keyingisini to'ldiradi.

Integratsiyali darslarni tashkil qilish yuzasidan yuqorida bildirilgan fikr-mulohazalardan quyidagicha xulosalarga kelish mumkin:

1. O'quv dasturlarida o'zaro uyg'unlashgan nuqtalarni vujudga keltirishga asoslangan integratsiya, ya'ni mavzulararo uyg'unlikni ta'minlaydi. Tarix va adabiyot, milliy istiqlol g'oyasi, botanika faniga oid mavzu va matnlarni ona tili darslarida berilishi maqsadga muvofiqdir.

2. Modullashgan integratsiyada turdosh o'quv fanlariga oid bilim va tushunchalar bir sistemalashgan holda beriladi.

3. Mavzulararo integratsiya: bunda ayni bir kurs doirasida beriladigan o'quv materiallari boshqa bir kurs doirasidagi mohiyatan yaqin bo'lgan o'quv fani materiallari bilan uyg'unlikda olib boriladi.

O'quv fanlari va mavzularni integratsiyalashning ilmiy, pedagogik asoslarini ishlab chiqish natijasida ta'lim samaradorligi oshadi hamda ortiqcha kuch, zo'riqish

¹ Зиёмухаммадов Б., Абдуллаева Ш. Илғор педагогик технология.-Т.: Абу Али ибн Сино, 2001.-Б. 24-25.

² Мусаев У. Интеграция даражалари // Халқ таълими. – 2002. - № 6.-Б. 5-6.

sarflanishlarining oldi olinadi. Bugungi ta'limning maqsadi barcha imkoniyatlarini yuzaga chiqara oladigan ijodkor shaxsni tarbiyalashdan iborat. Ana shu maqsadni amalga oshiradigan-tizim ichida o'zgarishlar qilishni taqozo etadigan innovatsion tushunchadir.

Bu tushuncha "yangilik" ma'nosini bildirib, ta'lim islohotlarida nazarda tutilgan ta'limda totalitarlikdan demokratik ta'lim tizimiga o'tish, shaxsning qiziqishlari, qobiliyatini hisobga olish, ta'limni insonparvarlashtirish, ta'lim tizimini jamiyatning iqtisodiy sharoitlarga moslashtirish, bilimlarni chuqur o'zlashtirishni ta'minlaydigan ta'lim tizimini shakllantirishga sharoit yaratish kabilarni hisobga olish zarur¹.

Ta'lim usullari o'quvchilarning qobiliyatini namoyon etishga, zehni o'tkirlashga, tafakkurini rivojlantirishga xizmat qilmog'i zarur. Shu maqsadda she'riy san'atdan foydalanish, o'rganilyotgan mavzularni sharhlash va izohlash kabilardan foydalanish maqbul yo'l hisoblanadi. Bu usullar o'quvchini rag'batlantirish, uning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish va qobiliyatini namoyon etishga xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonining ta'lim maqsadiga mos kelishini ta'minlash uchun quyidagilarga erishish talab etiladi:

1. Jamiyatdagi talab va ta'lim maqsadidan kelib chiqqan holda ta'lim mazmuniga asoslangan yangi o'quv modellarini o'qitish jarayoniga tatbiq etish. Bunda o'quv-biluv jarayonida o'quvchining faolligini ta'minlash asosiy maqsadlardan biri bo'lishi lozim. Shu bilan bir qatorda ta'lim maqsadiga mutanosib bo'lgan ta'lim mazmunining shaxsiga yo'naltirilganligini ta'minlovchi yo'nalishlarini kengaytirish hamda fanlararo aloqadorlikni ta'minlashdan iboratdir². Haqiqatdan ham ta'limda maqsad va mazmun birligi o'z aksini topishi kerak, ya'ni: a) borliqni his qildirishga o'rgatish; b) o'qituvchilarning o'qitishning zamonaviy usullaridan foydalanish mahoratini ta'lim maqsadlari va mazmuniga mos tarzda rivojlantirib borish; v) ehtiyoj tufayli bilim olishga odatlantirish; g) o'quvchilarni mustaqil bilim olishini to'g'ri tashkil etish lozim. O'quvchilar topshiriqlarni bajarish jarayonida voqea va hodisalarni, ularning izohi, isbotini yagona bir tizimga soladi, xulosa chiqaradi, umumlashtiradi, xayol va fantaziya qila oladi. Buning uchun o'quvchi shaxsini rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar berish o'rinlidir. Bunday topshiriqlar o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil etish uchun imkoniyat yaratadi. Nazariy tahlil, amaliy kuzatishlar amalga oshadi.

¹ Йўлдашева Д. Таълим мақсадига мувофиқ келадиган таълим мазмунини белгилаш имкониятлари //Узлуксиз таълим. Тошкент, 2007 № 2. 7-бет.

² Йўлдашева Д. Таълим мақсадига мувофиқ келадиган таълим мазмунини белгилаш имкониятлари //Узлуксиз таълим. Тошкент, 2007. № 2. 25-бет

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Зиёмуҳаммадов Б., Абдуллаева Ш. Илғор педагогик технология.-Т.: Абу Али ибн Сино, 2001.-Б. 24-25.
2. Мусаев У. Интеграция даражалари // Халқ таълими. – 2002. - № 6.-Б. 5-6.
3. Йўлдашева Д. Таълим мақсадига мувофиқ келадиган таълим мазмунини белгилаш имкониятлари//Узлуксиз таълим. Тошкент, 2007 № 2. 7-бет.
4. Йўлдашева Д. Таълим мақсадига мувофиқ келадиган таълим мазмунини белгилаш имкониятлари //Узлуксиз таълим. Тошкент, 2007. № 2. 25-бет